

¶ Sverre Bagge: *Mennesket i middelalderens Norge - tanker, tro og holdninger 1000 - 1300*. Aschehoug 1998. ISBN 82-22509-8.

‘Wetenschappelijke boeken kunnen dus ook spannend zijn’: dat was mijn eerste gedachte, toen ik het boek *Mennesket i middelalderens Norge* in handen kreeg en erin begon te bladeren. Waar ik het boek ook open sloeg en begon te lezen, steeds was het boeiend. Zó boeiend dat ik besloot om maar gewoon vanaf het begin te beginnen. Niet gestoord door voet- of eindnoten kon ik toen rustig doorlezen. Een vlotte stijl en een mooi lettertype verhoogden het leesgenot nog.

Het kwam, zo merkte ik al gauw, vooral door de vele verduidelijkende voorbeelden dat het boek zo leesbaar was. Het kan niet anders of Sverre Bagge, hoogleraar middeleeuwse geschiedenis aan de universiteit van Bergen, is een belezen iemand. Dat moest hij voor dit onderwerp overigens ook wel zijn, want anders was er niet zo veel uit zijn pen gekomen. In feite, zo stelt hij immers zelf, weten we maar weinig van de Noor in de Middeleeuwen - althans van zijn innerlijk leven. Wat waren zijn principes en ideeën, hoe gedroeg hij zich en welke waren zijn gevoelens? Om het zichzelf gemakkelijker te maken en niet uit te glijden

op een glibberig pad is Bagge begonnen met een duidelijke vraagstelling te formuleren, namelijk welke veranderingen er plaats vonden in de normen en waarden (en voor zover na te gaan in het gevoelsleven) van de bewoners van Noorwegen in de tijd tussen circa 1000 en 1300, toen de maatschappij een wezenlijke ommekeer onderging, voornamelijk als gevolg daarvan dat het christendom werd aangenomen en dat het land steeds meer tot één nationale, door een koning bestuurde staat werd.

Om enigszins duidelijk te maken, hoe groot het verschil is tussen de tijd vóór en na deze ommekeer geeft Bagge in een inleidend hoofdstuk een beschrijving van twee belangrijke Noorse monumenten: het ene, het schip van Oseberg, is typerend voor de oude tijd, die van de vikingen. Dit schip, dat uit de negende eeuw dateert, is nooit als vaartuig gebruikt, maar diende om een aanzienlijk persoon (aangenomen wordt een koningin) op haar laatste tocht te begeleiden. Gevuld met stoelen, sleden en ander, fraai uitgesneden houtwerk werd het schip begraven in een heuvel en ongeveer tien eeuwen later teruggevonden en uitgegraven. Het andere monument, dat de christelijke tijd kenmerkt, is de Dom van Trondheim, een groots bouwwerk dat van oorsprong uit de elfde eeuw dateert. In deze kerk werd het lichaam van Olav de Heilige bijgezet en dat was er de oorzaak van dat Trondheim een druk bezochte bedevaartplaats werd. In de negentiende eeuw, toen Noorwegen na vier eeuwen van onafhankelijkheid haar zelfstandigheid terugkreeg, werd de kerk grondig gerestaureerd. Vandaag de dag wordt ze als Noorwegens nationale symbool beschouwd.

De overgang van de tijd van de vikingen naar die van de christenen liep, zoals te verwachten is, niet abrupt. Weliswaar kwam er een einde aan de vikingtochten, maar allerlei kenmerken van de 'Osebergmaatschappij' bleven nog lang bestaan. Zo handhaafde de tweedeling in de maatschappij tussen vrijen en niet-vrijen zich bijvoorbeeld tot in de dertiende eeuw. Voor de laatsten, de niet-vrijen, was het leven over het algemeen minder aangenaam. Vrijheid was nu eenmaal het hoogste goed. Ook vrouwen hadden niet veel te zeggen, maar hun situatie was toch anders. In theorie waren ze ondergeschikt, maar in de praktijk kwam het vaak voor dat echtgenoten van vrije boeren heel wat inspraak hadden. Mannen hadden echter de meeste macht. Zij namen deel aan de

politiek en konden, als ze flink en energiek waren, een trede hoger op de ladder komen. Zij kregen ook hun deel van de rijkdom, die aan de top vergaard was. Alleen de slaven, die zich onder aan de ladder bevonden, stonden er buiten.

Het hoofdstuk 'Hellig tro og rette seder', dat bijna een derde van het hele boek beslaat, behandelt de veranderingen die een gevolg waren van de overgang tot het christendom. Merkwaardigerwijze, maar tevens begrijpelijk, zijn het vooral de uiterlijke veranderingen, waar het meest van bekend is. Het indelen van de tijd in weken, waarvan één dag als rustdag diende en een andere als vastendag, was iets ongekennds. Hoe kon dat in een maatschappij waar hard gewerkt moest worden om voedsel op tafel te kunnen zetten? Ook het gegeven dat de doden niet meer in een heuvel bij de boerderij, maar op een kerkhof begraven moesten worden, was vreemd. Hetzelfde gold voor de regel dat een vrouw niet zonder meer verstoten mocht worden en dat het niet langer was toegestaan om kinderen te vondeling te leggen.

Maar de grootste verandering was misschien wel dat niet meer de eigen eer centraal mocht staan. Een christen diende een ander te vergeven en geen kwaad met kwaad te vergelden. In de voorchristelijke tijd daarentegen was het juist zo dat iemand die zichzelf een beetje respecteerde, wraak nam, wanneer hem of haar onrecht was aangedaan. Vaak mondde zo'n ruzie uit op een vete, die jaren kon duren en aan beide kanten slachtoffers eiste. Het veranderen van deze instelling was een bijna onmogelijke zaak.

Dat het lange tijd duurde voordat het nieuwe geloof in de harten van de mensen was doorgedrongen, is begrijpelijk. Sommige onderzoekers zijn van mening dat zulks pas na de middeleeuwen geschiedde, in de tijd van de Reformatie en van de Contra-Reformatie. Anderen houden het erop dat er ook in de latere Middeleeuwen sprake was van diep geloof. Hoe zou het anders te verklaren zijn dat het gewone volk zo veel over gehad heeft voor de bouw en het onderhoud van kerken? Ook het gegeven dat er in Noorwegen (en ook in IJsland) een diep doorleefde religieuze literatuur is ontstaan, is dan niet duidelijk.

Minder ingrijpend dan de veranderingen vanwege de komst van het nieuwe geloof waren die, welke een gevolg waren van de opkomst van

de koningsmacht. De koning van de oude tijd was iemand die vooringing in de oorlog. De nieuwe was iemand die zich liet huldigen, die een kroon droeg en van wie een afbeelding op munten stond; iemand die bij rechtszaken het laatste woord had, die zijn dienaren overal in het land had en zijn land tot een natie maakte, waarop men trots was. Ook het contact met de hofhouding en de bewoners van het land werd anders. De koning van de oude tijd stond op gelijke voet met zijn hovelingen en was gemoedelijk in de omgang. In de latere tijd werd de afstand tussen hem en zijn hovelingen (en anderen) geleidelijk aan groter.

Samenvattend komt Bagge tot de conclusie dat de veranderingen die Noorwegen onderging in de tijd tussen circa 1000 tot 1300 ontzaglijk groot waren. Maar dat betekent niet, zo stelt hij, dat de innerlijke verandering van de bewoners van het land daarmee gelijke tred hield. Verandering van mentaliteit heeft nu eenmaal haar eigen tempo. Dat betekent in dit geval dat oude regels niet zonder meer werden afgeschaft en nieuwe wetten en regels niet zo maar geaccepteerd. Mensen pasten ze aan de eigen behoefte aan. Zo leefde het oog-om-oog, tand-om-tand-principe door, ook al was het niet meer zo hevig; en zo kreeg het monogame huwelijk een vaste status, maar namen de mensen het in het algemeen niet zo nauw met de regels van de kerk op het gebied van huwelijkstrouw en sexualiteit.

Een spannend boek, zoals in het begin van deze bespreking reeds is opgemerkt. En wel vooral door de vele voorbeelden, waarmee het boek is doorspekt. Sverre Bagge heeft uit een rijk arsenaal van middeleeuwse literatuur [saga's, diplomaten, wetten, preken en zelfs een biechtbrief] geput om zijn betoog toe te lichten. Daarnaast heeft hij gebruik gemaakt van een uitgebreide secundaire literatuur. Sommigen zullen het betreuren dat de vindplaatsen niet precies zijn aangegeven. Zij moeten zich dan echter wel realiseren dat dat eenvoudig niet de opzet was voor dit boek, waarvan in Noorwegen al direct bij het verschijnen werd aangenomen dat het 'onder vele kerstbomen zou komen te liggen'. Het eventuele gemis wordt trouwens ook vergoed door een uitvoerig register en literatuuroverzicht.

Gryte van der Toorn-Piebenga, Rijksuniversiteit Groningen